

Inhoud

Inleiding	9
I. Tekstuitgaven en vertalingen	15
Vlaamse emancipatie en Ledegancks literaire identiteit	
Vertalingen van romantische poëzie als politieke en poëtische strategie	17
Romantiek in Vlaanderen en politiek van tekstuitgaven	29
<i>Verzen en Gedichten</i> van Firmin van Hecke	
Tekstgenetische en drukvergelijkende aanzetten voor onderzoek	37
II. Interrelaties. Schrijver & partner	51
& wetenschapper	
Dichters op de brug tussen poëzie en wetenschap	53
& vertaler 1	
Hugo Claus en de hertaalde poëzie	59
& vertaler 2	
Glacéhandschoenen & originele rupsen. Over vertalen en hertalen van poëzie	63
& vertaler 3	
Paul Snoek als vertaler van Nâzim Hikmet	69
& cultuurpoliticus	
De poëziebloemlezingen van Jozef Deleu	75

& periodiek <i>Raster</i> , werkplaats van literatuur	81
& ondernemer Lanoye en L.A.N.O.Y.E. nv. De schrijver als merknaam	87
& jurist Rechtspraak en de taal van de poëzie. Dichter-advocaat Eddy van Vliet	93
& dandy Teksten en profileringsstrategieën van Pink Poets	103
& soldaat De Frontbeweging als habitat van Vlaamse soldaatdichters	111
III. Literatuur en ideologie	119
‘Achter de trommels’ Het Afrikaner nationalisme als bouwsteen voor het ideologische discours van de Vlaamse Beweging. Het geval Wies Moens	121
‘But shall the twain never meet?’ Voor en na Expo 58. Oost versus West in de Vlaamse prozaliteratuur over de Belgische kolonie	135
Remy C. van de Kerckhove en het humanitaire pathos	145
‘Van droomtuin naar taaltuin naar leefstuin’ Imaginaire kavelen in de Vlaamse experimentele prozaliteratuur van de jaren zestig en zeventig	155
‘Het stof van eeuwen wisselt dagelijks van bestaan’ Over het paraproza van Gust Gils	169
De kroon ontbloot Hugo Claus’ productieve ‘mislezing’ van het leopoldiaanse discours	181

Wanneer Mustafa geen Mohammed meer is Over het dichterschap van Mustafa Stitou	193
IV. Poëzie en lezer	209
Poëzie, een meervoud Leesnotities	211
‘Dit stamelen: geen schuiloord’ Over de poëzie van Albert Bontridder	219
‘De heiliging van tekens op het steen’ Nic van Bruggen en de cultus van een romantisch dichterschap	227
‘De tuinslang kruipt met haar kop in het keldergat’ Kantelmoment in de poëzie van Paul de Vree	245
Poëzie als schreeuw van het ‘benauwde in de borst’ Oświęcim-Brzezinka – Pernath aan de hellepoort in Polen	251
‘De afbraak van het logisch alfabet’ Paul Snoek en de ontheiliging van de poëzie	257
Samenhang als tijdelijke voorstelling Eva Gerlach en de liminale poëtica	267
“‘Wat af is,” zei Paul [...], “is niet gemaakt.” Onzin, vond ik’ Mijmeren met Bernlef en Paul Valéry over vorm en intuïtie	273
Groei van een gevoel De tekstgenese van Jan Lauwereyns’ gedicht ‘Anatomie van melancholie’	277
Coda	289
Binnenwaartse buitenstaanders Literatuur over grenzen, over grenzen van literatuur	291

INHOUD

Noten en bibliografie	309
Verantwoording	347
Register	351

Inleiding

Aansporing wordt in *Van Dale* met zowel een actief als een passief beginsel verbonden. In het woordenboek staat bij het lemma letterlijk ‘het aansporen of aangespoord worden: *hij heeft aansporing nodig; op aansporing van*’. Beide connotaties, in de betekenis van prikkelen of aanmoedigen, liggen aan de basis van de beschouwingen die onder de titel *Aansporingen* zijn samengebracht.

De bundel presenteert een reeks disparate aansporingen die de lectuur van literaire en literatuurtheoretische teksten heeft ingegeven. De opstellen willen, in het beste geval, aanbevelingen formuleren, en dus aansporen nieuw onderzoek aan te vatten of teksten anders te lezen. De beschouwingen zijn niet het resultaat van een kant-en-klaar onderzoek. Ze willen hoogstens de lezer aansporen tot anders lezen. Of tot voortgezet onderzoek. De lezer is immers een noemer voor een variëteit van lezers (en van leesverwachtingen) die elkaar wel eens voor de voeten lopen. In dat opzicht bieden deze teksten een staalkaart van terugschrijven. De waaier van essays en reflecties is tot stand gekomen omdat aan de aansporing, of in dit geval aan de barthesiaanse verleiding terug te schrijven, niet kon worden weerstaan. Die lezing zelf wil op haar beurt weer nieuwe sporen leggen naar complementaire lezingen. Aansporingen nodigen uit tot spoorzoeken dat met de voorlopige neerslag in dit boek allerminst voltooid is.

De bundel omvat vier afdelingen. De geclusterde bijdragen moeten niet louter vanuit een specifiek onderzoeksperspectief of binnen een duidelijk afgelijnd theoretisch kader worden gesitueerd. Hoewel. Niet zozeer de onderwerpen als wel de gehanteerde leesstrategieën hebben de groepering van de teksten gestuurd. Naast essays waarin vanuit een vertaalwetenschappelijk en een literair-institutioneel onderzoekskader wordt gewerkt, zijn stukken opgenomen die vooral poëtische en thematische accenten leggen. Ik vermoed dat enkele aandachtspunten in de eigen onderzoekspraktijk, wanneer ik de dispariteit van deze verzameling overschouw, toch vooral aan de oppervlakte komen.

In de afdeling ‘Tekstuitgaven en vertalingen’ presenteer ik enkele bevindingen die met de negentiende-eeuwse historiek van de teksteditie in Vlaanderen te maken hebben. Aan-

vullend heb ik, wat de productie betreft van de negentiende-eeuwse romantische schrijver Karel Lodewijk Ledeganck in Vlaanderen, ook het vertaalwerk in het verkennend onderzoek betrokken. Editeren en vertalen zijn handelingen die constructief en functioneel zijn gebleken in een sociaal, politiek en cultureel discours. Tekstedities en vertalingen droegen bij tot het romantische streven naar een identiteitsvormende tendens in de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Niet alleen literatuur en maatschappij haken voortdurend in elkaar, en zijn dus onlosmakelijk verbonden, in de negentiende-eeuwse literaire productie in Vlaanderen kunnen ook de aandacht voor het literaire erfgoed en selecties van buitenlandse poëzie ideologisch en dus vanuit een dienende of een beleurende functie worden gelezen. In dit deel ligt de focus uitsluitend op editorische realisaties en het belang van de teksteditie in een maatschappelijke context. De casus over de poëzie van Firmin van Hecke gaat in op de gecompliceerde drukgeschiedenis van *Verzen* en *Gedichten* en levert aanzetten voor (complementair) interpretatief onderzoek.

In het deel ‘Interrelaties’ wordt onder meer ingegaan op vertalingen of hertalingen van Hugo Claus en Paul Snoek. De vraag is hier niet in hoeverre selecties van bronteksten politiek gekleurd zijn. Relevanter is, bijna anderhalve eeuw na Ledegancks vertalingen van Byron, Schiller en De Lamartine, de vertaalprocedés van beide Vlaamse schrijvers te bestuderen. Claus toont zich een eigengereid hertaler, van wie de doeltaalteksten meestal nog weinig uitstaans hebben met de bronteksten en des te meer met de poëtische uitgangspunten en strategieën van de dichter zelf. Snoek vertaalde de Turkse schrijver Nâzım Hikmet, en beschouwde de vertaalde gedichten niét als deel van het eigen schepende oeuvre. De selectie van vertaalde teksten kan ook als strategie worden gelezen. Onder anderen Hikmet ging deel uitmaken van Snoeks ‘strategische repertoire’ en voldeed tijdelijk aan diens behoefte een eigen hegemonie te vestigen. Aanzetten voor dat onderzoek worden hier voorzichtig geformuleerd.

‘Interrelaties. Schrijver & partner’ groepeert uiteenlopende korte reflecties. Dat een schrijver niet louter de auteur van de tekst is, is een open deur. En dat de tekst niet alleen de tekst is al evenzeer. Literair-institutioneel onderzoek, gebaseerd op de veldtheoretische inzichten van Pierre Bourdieu, heeft uitgewezen dat een schrijver meespeelt in een veld met een eigen dynamiek. De spelregels worden steeds weer naar eigen inzicht gelezen. Vooral omdat iedereen in het veld zijn rol wil spelen, ook de schrijver. Die *agent* kan soms een dubbelrol vervullen en meerdere posities tegelijk innemen. Een passage in *Berlijn 1989-2009* (2009) van Cees Nooteboom presenteert in het verlengde hiervan een reflectie op de beroepsactiviteiten van schrijvers: ‘Een enkeling, Paz, Neruda, St. John Perse, Seferis, was diplomaat en dichter, William Carlos Williams bleef zijn hele leven huisdokter, Wallace Stevens, de grootste van allen, was vicepresident van een verzekeringsmaatschappij, maar een diplomaat is geen politicus, en een politicus geen geoloog, en een geoloog geen dichter, en een dichter geen staatsraad, en de staatsraad geen tekenaar, en

de tekenaar geen tragedieschrijver, en de tragedieschrijver geen minister van financiën, en de minister mat geen olifantenschedels op en schreef daarover geen brieven aan zijn geliefde [...]'. Bekend zijn de schrijvers die ook uitgever zijn (Reinold Kuipers, Geert van Oorschot/R.J. Peskens), de dichters die de functie van criticus waarnemen (Herman de Coninck, Luuk Gruwez, Erik Lindner, Rob Schouten), de auteur die wel eens adviseur is voor een letterenfonds (Atte Jongstra, Saskia de Coster). De lijst is onuitputtelijk. Of de schrijver als academicus (Ton Anbeek, Geert Buelens, Piet Gerbrandy, Ilja Leonard Pfeijffer, Erik Spinoy), als organisator (Erik Menkveld), als producent van boekenprogramma's op televisie (Boudewijn Büch, Adriaan van Dis) en als tijdschriftredacteur (de voorbeelden zijn legio). Meerdere van de hier vermelde functies in en buiten het literaire veld zijn simultaan invulbaar. Wetenschappelijke en professionele activiteiten, zoals in het geval van Lauwereyns-Vroman neuropsycholoog respectievelijk hematoloog, bij Van Vliet jurist, kunnen een impact hebben op de positie in het veld en op de literaire productie. De schrijver kan ook bloemlezer zijn, cultuurpoliticus, vertaler of advocaat die de belangen van collega-schrijvers behartigt. Verschillende rollen die door schrijvers worden vertolkt, staan centraal in dit deel. Deze teksten willen bij uitstek aansporingen en terreinverkenningen zijn. Ze willen de lezer aansporen méér te lezen dan wat er staat. Omdat de schrijver meerdere posities inneemt en niet onbevangen in een literair landschap tuinen staat te cultiveren. Meer nog. Die posities kunnen dominant zijn in de wijze waarop de literatuur tot stand komt of in de markt wordt gezet. Wat ik als relevante voorstellen voor onderzoek beschouw, zit telkens vevat in deze bijna terloopse commentaren. Niet de mogelijkheid van zoveel mogelijk onderzoeksperspectieven (of leesstrategieën) hanteerde ik als afbakeningscriterium. Wat me in een seizoen (najaar 2009) kwam aangewaaid, waaruit ik een eigen selectie maakte met een institutionele bril op, nodigde uit tot enkele reflecties. De literaire tekst mag dan wel een aanzet hebben opgeleverd, veelal waaieren de reflecties uit naar domeinen waar het al lang niet meer gaat over de tekst maar dus voornamelijk over interrelaties en (buitenliteraire) activiteiten van schrijvers (zoals beroepsbezigheden, cultuurpolitieke agenda's, vriendschapsbanden of netwerken), die alle een impact hebben op de ontwikkeling van een literaire persoonlijkheid en de positionering van een auteur. Enkele interrelaties die, naar aanleiding van recente boekpublicaties, worden toegelicht zijn die tussen schrijver en respectievelijk wetenschapper (Leo Vroman en Jan Lauwereyns), bloemlezer/cultuurpoliticus (Jozef Deleu en het *Groot Gezinsverzenboek*), vertaler (J. Bernlef, Breyten Breytenbach, Hugo Claus, Herman de Coninck, Paul Snoek en Leonard Nolens), periodiek (H.C. ten Berge en *Raster*), ondernemer (Tom Lanoye en de nv L.A.N.O.Y.E.), jurist (Eddy van Vliet), dandy en genootschap (Nic van Bruggen, Patrick Conrad en de Pink Poets) en soldaat (Daan Boens).

In zeven uitgebreider vertogen, in 'Literatuur en ideologie', staat een ideologiekritische lezing van teksten centraal. Wies Moens haalde de banden aan met vertegenwoordigers

van de nationalistische Afrikaanse beweging. De Zuid-Afrikaanse broeders maakten deel uit van het Dietse volk. Moens' poëzie evolueerde van het modernistische *De boodschap* (1920) naar autoritair-ideologische verzen die alleen nog ten dienste stonden van een buitenliterair politiek discours. De verwijzingen naar de Zuid-Afrikaanse literatuur bleken bruikbare bouwstenen voor Moens' Vlaams-nationalistische retoriek, zijn positionering als lid van het Verdinaso en als redacteur van *Dietbrand*. Edward Saids concepten van de 'imperiale houding' en de 'worldliness' van de tekst worden dan weer ingezet voor een vergelijkende lezing van drie romans in Vlaanderen die te situeren zijn vóór, tijdens en na het proces van dekolonisering in Congo. *Oproer in Congo* (1953) van Walschap, *De nikkers* (1959) van Van Aken en *Het verhaal van Matsombo* (1963/1966) van Geeraerts laten (wisselende) imperiale houdingen zien. De wereldsheid van een tekst kan blijken door de expliciete of impliciete houding van de vertellende instanties te bestuderen. Aan het 'humanitaire pathos' in de tot 'opstandigheid' aansporende poëzie van Remy C. van de Kerckhove is ook aandacht besteed. De geëxalteerde oproep tot burgerlijk verzet kan als traumaverwerking worden gelezen. In alle casussen is nadrukkelijk niet geopteerd voor een biografische of een referentiële lectuur. Telkens wordt gefocust op de ideologische laag. Hugo Claus' wellicht minst bestudeerde theatertekst *Het leven en de werken van Leopold II* (1970) kan worden gelezen tegen de achtergrond van de koloniale geschiedenis van België in Congo, onder het bewind van de Belgische monarch Leopold II. Claus' groteske Congo-tekst kan ideologisch betekenis worden gegeven, ook weer met behulp van Saids imperiale discursieve methode. In het opstel over de poëzie van Mustafa Stitou, ten slotte, wordt de sociaal en politiek beladen term 'migrantenschrijver' geproblematiseerd. In Stitous poëzie staan West (de christelijke traditie) en Oost (de islamitische cultuur) op een gespannen voet met elkaar. De verschuiving in het oeuvre van Stitou laat evenwel zien dat die vermeende levensbeschouwelijke dichotomie sinds *Varkensroze ansichten* (2003) geen *issue* meer is.

Daarnaast is ook een studie van het paraproza van Gust Gils opgenomen waarin de academische beeldvorming centraal staat. In de receptiegeschiedenis van Gils' literaire werk is herhaaldelijk de ontwikkeling van groteske naar arabeske beklemtoond. Tekstanalyse toont aan dat de ideologische teneur (de maatschappijkritische stellingname) in Gils' latere proza niet afneemt, maar wellicht dankzij een ander (meer impliciet) discours des te sterker wordt aangezet. Taal is ideologie: dat is voor de literaire persoonlijkheid van Gils beslist het geval. Engagement kan worden gelezen in (de werking van) de taal, zoals ook mag blijken uit de oeuvres van experimentele schrijvers die in de jaren vijftig of zestig in Vlaanderen (en Nederland) actief waren. Over de wijze waarop literatuurbeschouwers het literaire landschap van de jaren zestig en zeventig hebben verkaveld en trends meenden waar te nemen en van elkaar te onderscheiden, handelt 'Van droomtuin naar taaltuin naar leefstuin'. Die bijdrage is opgevat als *status quaestionis* en stelt enkele indelingscriteria voor de experimentele prozaliteratuur ter discussie.

De afsluitende afdeling ‘Poëzie en lezer’ bundelt een heterogene verzameling essays waaruit de lezer van dit boek zonder veel moeite een expliciete (hiermee is niet noodzakelijk gezegd een consistente) lezerspoëtica kan distilleren. Hier presenteer ik geen lezingen waarin vooral institutionele posities of poëtische stellingnames worden belicht. Dit deel bevat tekstgerichte (of hermeneutische) benaderingen en staat in zekere zin haaks op de notities die in ‘Interrelaties’ zijn gebundeld. De selectie van dichtwerk berust op geen toeval. De bijdragen over Albert Bontridder, Nic van Bruggen en Paul de Vree kunnen als beknopte literaire monografieën worden gelezen, waarin vooral de ontwikkeling van en kantelmomenten in een oeuvre de lezing bepalen. De opstellen over gedichten van Paul Snoek en Hugues C. Pernath richten zich dan weer op een fase in de dichterlijke ontwikkeling, en zijn wellicht in de bepaling van het focuspunt het meest particulier. Voor een lezing van Gerlachs gedicht ‘Solve et coagula’ zijn concepten uit de liminale poëtica in stelling gebracht en productief gebleken voor het proces van betekenisstoekening. Bernlefs bundel *Vreemde wil* (1994) omvat een poëtische lezing van Paul Valéry’s visie op vorm en intuïtie. Jan Lauwereyns’ gedicht ‘Anatomie van de melancholie’ (*Buigzaamheden*, 2002) is vanuit een tekstgenetisch gezichtspunt gelezen.

Aansporingen willen meer dan aanmoedigingen tot (her)lezen zijn. Aansporen is prikkelen, maar ook een vorm van aansturen. Zoals de geselecteerde bronteksten sporen dragen die de auteur van deze bijdragen wisten te prikkelen, en uitnodigen tot diverse vormen van essayerend terugschrijven, willen de beschouwingen in dit boek weer aanzetten tot andere lezingen en onderzoek. De variëteit aan mogelijke onderzoeksperspectieven en methodologische invalshoeken, waarvoor uiteenlopende richtingen in de literatuurwetenschap dienst kunnen doen, gaf aanleiding tot deze heterogene verzameling met leesnotities. In het besef dat aansporingen ook wel eens tot, naar ik mag hopen, uitdagende ontsporingen hebben kunnen leiden.

Deze bevindingen zijn dus verre van voltooid. In sommige gevallen nemen ze de gestalte van verkenningen aan. Verkenningen die zelf het resultaat zijn van een gevoeligheid voor allerhande indicatoren die in (de marge van) de literatuur worden aangetroffen. Het actieve en passieve beginsel van de aansporingen – de formulering van aanzetten voor (aanvullend) onderzoek respectievelijk de neerslag van bevindingen – vullen elkaar aan en genereren precies door die ambivalentie een dynamisch proces (van betekenisgeving). Aansporen wens ik op te vatten als een iteratief werkwoord, maar dan zonder het proces van reproductie dat eigen is aan elke herneming. Het klinkt wellicht te ambitieus, maar er is een complementariteit van lezingen nagestreefd in de gebundelde langere en korte opstellen.

Tot slot is een kritische bedenking opgenomen die de letterkundige neerlandistiek betreft. Neerlandistiek wordt door sommige literatuurwetenschappers in ons taalgebied

als een scheldwoord gebezigd. Zij zouden zich liever literatuurwetenschapper noemen dan neerlandicus. Ik denk dat er geen aanleiding is om de discipline van een omineuze bijklank te voorzien. Niet meer. Daar zijn de afgelopen decennia in het vakgebied voldoende aanwijzingen voor. De studie van Nederlandstalige literatuur is al lang niet meer louter tekstgericht, historisch-contextualiserend, poëticaal of institutioneel. Elkaar aanvullende perspectieven voor onderzoek zijn inmiddels productief gebleken voor de studie van de literatuur (en bij uitbreiding van het literaire veld) in Nederland en Vlaanderen. Afgezien van wel zeer uiteenlopende onderzoekstradities in Nederland en Vlaanderen kan gewag worden gemaakt van de complementariteit van uiteenlopende leesstrategieën, zonder dat een welomschreven leeskader de blik alleen nog in een bepaalde richting stuurt. Methodieken als tekstgerichte analyse, literair-institutioneel, discours-analytisch en poëticaal onderzoek kunnen elkaar aanvullen, en leiden weer tot nieuwe verrassende invalshoeken. Dergelijke kruisbestuivingen, of dialogen, zijn productief gebleken in het letterkundig onderzoek.

Daarnaast evolueert de neerlandistiek vanzelf naar invalshoeken die ‘internationaal’ en ‘interdisciplinair’ kunnen worden genoemd. Internationaal is het literatuurtheoretisch en methodologisch kader steeds, maar het onderzoeksobject (zoals het tekstencorpus) is dat veel minder. Zoals ook uit dit boek zal blijken is de focus van de neerlandicus nog sterk op de literatuur in het Nederlandse taalgebied gericht. Universitaire opleidingen, met de combinatie van twee talen in de taal- en letterkundige opleidingen (van Vlaamse universiteiten), zorgen vanzelf voor meer comparatief en meertalig gerichte tekststudie. Literatuur wordt daarnaast ook wel eens gesitueerd op een kruispunt van verschillende beschouwingswijzen over en houdingen tegenover de werkelijkheid. Die multidisciplinaire aard van literaire teksten nodigt uit tot een al even gedifferentieerde benaderingswijze. Ook die dialoog, met onderzoeksvragen die vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines kunnen worden geformuleerd, is productief gebleken voor de letterenstudie. Het onderzoek, dat meertalig en veelzijdig is, zet de literatuur in Nederland en Vlaanderen op de kaart. De kaart van wat Pascale Casanova de wereldrepubliek der letteren noemt.

I

Tekstuitgaven en vertalingen

Vlaamse emancipatie en Ledegancks literaire identiteit

Vertalingen van romantische poëzie als politieke en poëtische strategie

Abandonner les ridicules préjugés...

In het vroege voorjaar van 1838 laat de vrederechter van Zomergem, een plaats in de buurt van Gent, in zijn kaarten kijken. In een brief aan Joos Frans de Hoon, burgemeester van het nabijgelegen Kaprijke en korte tijd later zijn schoonvader, schrijft Charles (Karel) Lodewijk Ledeganck (1805-1847):

Ce que vous dites de la pernicieuse influence de la Littérature Française sur la notre aux 17e et 18e siècles n'est que trop vrai, mais il faut avouer que cette Littérature, parmi ce qui est de la poésie, a gagné depuis cette époque. Racine malgré toute son élégance et son inimitable pureté, n'est qu'un froid versificateur; De Lamartine est poète; et si l'on parvenait à démontrer par des faits que les qualités de ce poète ne tiennent pas à la langue, qu'il se serait tout aussi bien exprimé en flamand, on serait forcé d'abandonner les ridicules préjugés qu'on conserve contre notre idiome. C'est avec ces buts que je fais quelquefois des essais de traduction tels que celui qui accompagne la présente.¹

Ledeganck zingt in dit fragment niet alleen de lof van de adellijke, royalistisch gezinde Franse romanticus Alphonse de Lamartine (1790-1869). Hij maakt zijn kompaan in Kaprijke, waar hij kort tevoren griffier *ad interim* (1833-1834) en plaatsvervangend vrederechter was (periode 1834-1836), vooral duidelijk dat niet zozeer de taal debet is aan (een eventueel gebrek aan) 'kwaliteiten van [een] dichter'. Immers, wat hindert een schrijver die zich bedient van het Nederlands (of in het contemporaine register het Nederduits) een groot dichter te zijn? Overigens, dat Ledeganck zich over deze kwestie in het Frans uitspreekt, was onder negentiende-eeuwse taalfaminganten helemaal niet zo uitzonderlijk.

Elf jaar eerder, in 1827 en dus in de nadagen van de Hollandse tijd (1815-1830), noteerde Ledeganck in een brief aan Frans Rens, met wie hij jarenlang over hun beider literaire productie en het culturele leven in de Zuidelijke Provinciën correspondeerde, dat Siegenbeek, Vondel en Bilderdijk als modellen voor de eigen dichterspraktijk golden en als norm voor de Nederlandse taal die hij in het Zuiden nastreefde.

Rond dat tijdstip, in die epiloog van het kortstondig bestaan van het Verenigd Koninkrijk en in de nasleep van de Belgische Revolutie, manifesteerden zich in de Zuidelijke Nederlanden de eerste taalflaminganten. Deze ‘taalminnaren’, lexicografen en filologen, kwamen uit een rederijkerstraditie en zochten in geschriften en persoonlijke contacten aansluiting bij Holland. Een van de leidinggevende figuren was Jan Frans Willems. Hij bepleitte in het cultuurpolitieke gedicht ‘Aen de Belgen’ (1818), en in de historische studie van een jaar later, ‘Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de zuydelyke provintien der Nederlanden’ (1819), het gebruik van de eigen moedertaal. Reynebeau stelt in *Het klauwen van de leeuw* (1995) dat de vroegste Vlaamse Beweging ijverde voor ‘een cultureel model met eigen, overgeleverde taal, aard, zeden, gebruiken en mentaliteit, waarin de Vlaamse natie zich zou onderscheiden van andere naties’.² Willems wierp zich op als apologeet van de Groot-Nederlandse gedachte, het zogeheten orangisme, dat in het jonge België in beperkte kring opgeld zou maken. De ontwikkeling van de romantiek in Vlaanderen – volgens de omschrijving die Mathijsen aan deze problematische term gaf in haar studie *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (2004) – is vooral op te vatten als een expressie van een nationaal bewustzijnsproces en van het groeiend besef van, of beter nog, de constructie van een culturele identiteit. De romantiek in het Zuiden kan niet los worden gezien van het streven van de jonge Vlaamse Beweging. Een idealisme dat niet uitsluitend sociaal emancipatorisch was maar duidelijk ‘cultureel-nationalistisch’.³ Het is bekend dat Jan Frans Willems met de ‘Inleiding’ op zijn editorisch baanbrekende en ook politiek te lezen editie van *Van den Vos Reynaerde* het zogeheten ‘manifest van de Vlaamse Beweging’ heeft geschreven. In Gent schaarde zich rond Willems een selecte groep van kunstenaars, intellectuelen en ‘taalminnaren’, die zich onder meer toelegde op het bezorgen van tekstuitgaven uit de Middelnederlandse literatuur. Blommaert, Serrure en vooral Snellaert staan met hun tekstedities en cultuurhistorische verhandelingen aan de wieg van de letterkundige neerlandistiek in Vlaanderen. Snellaert richtte de Maetschappij van Vlaemsche letteroefening op, een leesclub en literair genootschap dat de kenspreuk ‘De Taal is gantsch het Volk’ hanteerde en waarvan Ledeganck corresponderend lid was. Hij nam ook het initiatief voor het zogeheten ‘petitionnement’ waarmee de fractie van de Groot-Nederlandse orangisten onder de Gentse taalflaminganten (bij voorkeur mét de steun van het volk) de terugkeer naar het Verenigd Koninkrijk wilde bewerkstelligen. In 1849 organiseerde Snellaert ook het eerste van de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen als een ontmoetingsplaats van Noord en Zuid.

Romantiek in Vlaanderen

In die sfeer van romantisch taalflamingantisme en binnen dat complex van cultuurpolitieke opvattingen die alle in de prille en politiek weinig betekenende Vlaamse Beweging een eigen niche vertegenwoordigden, in een jonge natie waar de gezagsdragers meteen na de scheiding van Nederland weer resoluut voor het Frans als bestuurstaal opteeden, vormde zich een groep van romantische dichters. In literaire overzichten wordt de Gentse groep, met Maria van Ackere-Doolaeghe, Prudens van Duyse en Karel Lodewijk Ledeganck, als de eerste golf in de romantiek van het Zuiden bestempeld. De Antwerpse groep (met o.a. Theodoor van Rijswijck, Johan Alfred de Laet, Hendrik Conscience en Eugene Zetternam) profileerde zich pas rond 1840.

De dichter K.L. Ledeganck, naast vrederechter ook provincieraadslid en dus politiek actief, verwierf in de eigen tijd faam als schrijver van gelegenheidspoëzie en postuum vooral dankzij zijn opus magnum dat voor het eerst in 1846 is gepubliceerd: *De drie Zustersteden*.⁴ Kort vóór zijn dood voltooide hij deze 'lierzangen'⁵ met hymnische odes aan de Vlaamse steden Gent, Antwerpen en Brugge. Het glorierijke verleden van deze drie steden wordt in een episch gedicht bezongen. In de retoriek van de Vlaamse Beweging gold Ledegancks tekst al gauw als 'het monument van de Vlaamse literaire romantiek', in de bewoordingen van de criticus Max Rooses zelfs als 'het dichtertlijk evangelie van de Vlaamse Beweging'. En in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, aan het begin van de eenentwintigste eeuw, wordt Ledeganck onder meer op basis van dat lofdicht nog steeds de 'eerste talentvolle vertegenwoordiger van de romantiek in de Zuid-Nederlandse poëzie' genoemd.⁶

Vertalingen en hun impact op een literair systeem

Ik wil – in de lijn van het brieffragment over De Lamartine en over de Franse cultuurtaal – een verkennende beschouwing wijden aan Ledegancks vertalingen uit de Europese literatuur van de romantiek. Niet zozeer Ledegancks relatief beperkte poëzieproductie, ontstaan in een periode van twaalf jaar, of de vertalingen die hij verspreid publiceerde, krijgen mijn aandacht,⁷ maar wel de wijze waarop poëzie (de constructie van een literaire identiteit) en cultureel-nationalistische uitspraken (de constructie van een 'imagined community') verweven zijn en hoe de dichter-jurist met vertalingen van onder anderen Byron, De Lamartine, Schiller en Victor Hugo zich profileerde in het literaire veld.

In het themanummer ‘Het buitenland bekeken. Vijf internationale auteurs door Nederlandse ogen’ van *Nederlandse Letterkunde* (2006) breken samenstellers Andringa, Levie en Sanders een lans voor een systematische studie over ‘de presentie’ en ‘de receptie’ van buitenlandse teksten en auteurs in het Nederlandse taalgebied. In hun inleidend vertoog over methodologische aanpak en theoretische fundering stellen zij twee onderzoeksvragen centraal: hoe functioneren anderstalige auteurs en (groepen van) teksten in het Nederlandse literaire systeem en in hoeverre zijn Nederlandse literaire ontwikkelingen en debatten verweven met die in het buitenland. Mathijssen heeft in *Nederlandse literatuur in de romantiek* al eerder aangetoond hoe actoren en teksten die in internationale stromingen een sleutelrol spelen impact kunnen hebben op (de dynamiek van) de Nederlandse literatuur. In de inleidende hoofdstukken wordt onder meer ingegaan op de tendens van het Byronisme en de zwarte romantiek in de negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur. In het onderzoek naar de specificiteit van de Nederlandse romantiek, ‘een kunstvorm of een stijlmiddel’,⁸ wordt benadrukt dat het een complex systeem en een eigen variant van de internationale romantiek betreft. In die studie wordt vooral ingegaan op de vertalingen van buitenlandse literatuur die de Leidse studenten van de Romantische Club hebben geproduceerd, meer bepaald de kringen rond Van Lennep en Beets. Mathijssen stelt dat een aantal begaafde studenten zich schoolde in vertalingen van ‘grootgeachten: Byron, Hugo, Thomas Moore’. Aanvullend stelt zij dat, naast de dominante factor Bilderdijk, het buitenland hen in hoge mate vormde. Ze belicht tot slot in een korte passage Beets’ vertrouwdheid met de Engelse literatuur (Sterne, Scott, Byron). De institutioneel en tekstueel georiënteerde internationale receptiestudie die in *Nederlandse Letterkunde* wordt voorgesteld, en geïllustreerd aan de hand van vijf casussen, gaat uit van de vaststelling dat de presentie van buitenlandse literatuur het nationale literaire veld kleurt. In tegenstelling tot wat Mathijssen betoogt, met name dat ‘de complexe Nederlandse situatie’ niet moet worden gepropt ‘in het geconstrueerde internationale gewaad van de romantiek’,⁹ stellen Andringa, Levie en Sanders dat een meer internationaal literair-historisch onderzoeksperspectief de Nederlandse literatuur (ook die van de romantiek) als deel van een groter internationaal complex kan presenteren en hierdoor de eigenheid en de eigenaardigheid van de Nederlandse literatuur kan beklemtonen.

Onderzoeksvragen voor de exploratie van deze casus over Ledeganck kunnen onder meer zijn: hoe is de literatuur van de Zuidelijke provinciën en, vanaf 1830, van het Vlaamse landsgedeelte van een nieuwe natie ingebed in een internationaal kader? Welke interacties met internationale auteurs en teksten bestonden? Hoe is buitenlandse literatuur gerecipieerd in netwerken van taalflaminganten? In welke mate is het Vlaamse literaire systeem beïnvloed door deze receptie van buitenlandse schrijvers?

Het spreekt voor zich dat Byron, Hugo en Schiller niet uitsluitend behoorden (als contemporain ‘grootgeachten’) tot het strategische repertoire van de Nederlandse romantici

Beets, Kneppelhout en anderen. Ook Ledeganck vertaalde poëzie van de 'grootgeachten' in de Europese romantiek. In de 'Voorrede' van *Bloemen mijner Lente* (1839) noteerde hij, bij wijze van legitimering voor de opname van drie vertaalde gedichten van De Lamartine, het volgende over zijn bewondering voor internationale voorbeelden:

Om de ongelukkige vooringenomenheid jegens onze schoone moedertaal tegen te gaan, had ik, reeds vóór eenigen tijd, het voornemen, daartoe een meer gepast werk te leveren, namelijk eene dichtelijke, doch zooveel mogelijk nauwkeurige vertaling van een aantal uitgekozene stukken der grootste dichters onzer eeuw, De Lamartine, Lord Byron en Schiller. Zulk eene vertaling, met den oorspronkelijken tekst op zijde, zoude tot vergelijking aanporren, en alzoo den kring der Vlaamschlezenden van lieverlede uitbreiden. Daar ik alsnu van dit voornemen moet afzien, bepaal ik mij tot mededeeling in deze bundel van drie stukjes, als proeven, uit eerstgemelden dichter. Zij zijn getiteld: *De Wijsheid, Lofzang van het kind bij zijne ontwaking*, en *De Kluzenaar*. Men gelieve ze te vergelijken met die, welke in zijne Méditations en Harmonies voorkomen onder den titel van: *La Sagesse, Hymne de l'enfant à son réveil*, en *Le Solitaire*. Daar zijn er onder mijne kunstgenooten, wier talent voor dusdanig een werk meer geschikt is dan het mijne; en deze zouden, door zulk eenen arbeid, wezenlijk nut stichten, en de blaam van minderheid, tegen de taal opgeworpen, werkdadiglijk en waardiglijk wreken.¹⁰

Met deze passage, waarin hij het (niet gerealiseerde) plan voor een bundel met vertalingen toelicht, werpt de auteur alvast een licht op diens vertaalpoëtica en de cultuurpolitieke inzet van het geleverde vertaalwerk. Hieruit blijkt nog maar eens dat de vroege Vlaamse Beweging 'in de eerste plaats een *litteraire* beweging' was. 'Vlaamse literatuur en flamingantisme waren zelfs met elkaar congruent. Door hun omgang met de geschreven, gedrukte variant van de volkstaal groeide in hen een bewustzijn dat aanleiding zou geven tot het ontstaan van het nationalisme'.¹¹

Comparatistisch onderzoek heeft intussen uitgewezen dat de functies van vertalingen in een Zuid-Nederlands/Vlaams circuit anders moeten worden ingevuld dan in het Nederlandse literaire systeem aan het begin van de negentiende eeuw. De manier waarop romantische dichters en teksten verweven raakten in het embryonaal Vlaams-nationalistische literaire en poëtische discours moet in andere, onder meer in cultuurpolitieke, termen worden geformuleerd. Zo kan het productief zijn de orangistische sympathieën en activiteiten van taalflaminganten in die beeldvorming te betrekken, zonder daarom meteen aan causaliteitsdenken te doen. Dat een actor een institutionele positie inneemt, biedt uiteraard niet de exclusieve verklaring voor poëtische uitspraken of een literair-sociaal gedrag.

Vlaamse taalflaminganten als actoren in een literair veld

In *literair-institutionele* termen zouden we kunnen stellen dat de beeldvorming wordt bepaald door onze kijk op de wijze waarop het literaire leven in de Hollandse tijd en in de jonge Belgische natie georganiseerd was. Ledeganck bewoog zich in de kring rond Willems, leverde hand- en spandiensten voor tekstuitgaven uit het literaire erfgoed van het Zuiden en onderschreef na de Belgische onafhankelijkheid het politieke pleidooi voor een hereniging van Vlaanderen met Nederland. Binnen de bestaande fracties van de Vlaamse Beweging stond hij evenwel niet op het standpunt van de radicalisten ‘die ijverden voor het totale herstel onder Willem I’. Hij behoorde evenmin tot de ‘legitimistische orangisten’, volgens Bergmann-biograaf Ludo Stynen een weliswaar grote maar ‘maatschappelijk minder invloedrijke groep’ die de administratieve scheiding aanvaardde en tegelijk een rol zag weggelegd voor ‘een aparte kroon voor de jonge prins van Oranje’. Ledeganck schaarde zich na zijn eerste literaire producties veeleer bij een derde cenakel, de heterogene groep van Groot-Nederlanders met een ‘vaderlandse roeping’,¹² met als boegbeeld J.F. Willems. Deze heterogene fractie bestond uit ‘figuren die in de Hollandse tijd het regime steunden of de Omwenteling niet genegen waren’. In dit gezelschap figureren naast Willems en de jongere Ledeganck onder anderen de Gentse stadsarchivaris en dichter Prudens van Duyse en de filoloog Serrure. ‘Het belang van deze derde groep dient [niet] overschat te worden. In de media vonden deze mensen nauwelijks weerklank. [...] Telkens opnieuw in de literatuur verschijnt de naam van Willems, dan enkelen in zijn schaduw, dan helemaal niets meer. Al wil dat niet zeggen dat orangistische gedachten snel en totaal verdwenen uit Vlaamse letterkundige en intellectuele kringen’.¹³ Overigens, op het ogenblik dat Willems het orangistische streven opgeeft (circa 1834) blijft Ledeganck overtuigd van een herenigd Groot-Nederland – zo is bekend dat hij Snellaerts petitionnement ondertekende – tot het verdrag der XXIV Artikelen (1839) en de afstand die koning Willem I doet van diens aanspraken ook hem confronteren met de vastberadenheid van de Belgische unionisten. Korte tijd later verdwijnt het orangisme trouwens als een (inferieure) factor in het politieke leven in België.

Het spreekt voor zich dat cultuur- en taalpolitieke overwegingen van de politiek actieve, romantische ‘taalminnaren’ een rol van betekenis hebben gespeeld in de wijze waarop Ledeganck dacht over de aard en de functie van literatuur. Er is mijns inziens duidelijk sprake van een verwevenheid. Literatuur was een handig vehikel voor maatschappelijke opvattingen, ofschoon de dichter in een brief aan Frans Rens in 1827 nog had betoogd dat ‘poëzij [de] taal der Goden [is], zoo de oudheid ze noemde, [die] alles zoo klaar als de zon [doet] schitteren’. Het was natuurlijk gebruikelijk voor een romantisch dichter naar de antecedenten te verwijzen, toch was het vooral een idealistische (of beter nog een ideologische) gloed, en dus geen waardenvrije zon, die in Ledegancks poëzie zou schitteren.

Ledeganck en Lord Byron

In dit perspectief moet ook Ledeganck's receptie van buitenlandse literatuur worden gesitueerd. Daarbij is het van belang te wijzen op de entree van een (zwart-romantische) figuur als Lord Byron (1788-1824) in het toen nog braakliggende Vlaamse literaire systeem, zoals hij wordt gepresenteerd in Mario Praz' *The Romantic Agony* (1930), én de functie van de als archetypisch opgevoerde Engelse romanticus in het repertoire van enkele Vlaamse literaire actoren. Naar analogie met Pascale Casanova's *The World Republic of Letters* (2004) kan worden gesteld dat ook de vertaler, en niet alleen de vertaling zelf of het selectieve feit vertaald te zijn, bijdraagt tot het besef van 'culturele acceptatie' en 'de bevestiging van een nationale literatuur'. Of *systemisch* geformuleerd: de deelnemers van een circuit zetten elementen in uit een repertoire teneinde zichzelf te profileren.

In de bijdrage tot het internationale receptieonderzoek in *Nederlandse Letterkunde* schemert de veldtheorie van Bourdieu door de parafrasering als wordt opgemerkt dat auteurs en critici zich in een literair of cultureel veld positioneren door bepaalde schrijvers en teksten (uit de internationale literatuur) op te voeren en als *normatief* voor te stellen. Tot het normerende referentiekader van Ledeganck behoren stukken uit het repertoire waarop ook de Romantische Club in Nederland zich destijds beriep. Ledeganck positioneerde zich met een analoog complex van teksten uit de buitenlandse literatuur in het Vlaamse systeem. Onderzoek naar overgeleverde correspondenties, studie van vertaalde gedichten die in tijdschriften en postuum in verzamelbundels zijn gepubliceerd, de analyse van thematische bronnen leveren materiaal aan voor de kennis van het strategisch repertoire van een speler in het literaire bedrijf. De tekstanalyse levert, in samenhang met institutioneel onderzoek, nieuwe inzichten op. Inzichten in de interactie tussen literaire circuits en in de wijze waarop teksten en auteurs functioneren in een nationaal (literair) discours en dat discours eventueel (bij)sturen. Immers, zoals Mathijs Sanders opwerpt in zijn paper die op 'Cross Over' in Leuven (januari 2009) is gepresenteerd, is de aandacht van een schrijver voor buitenlandse literatuur niet alleen het resultaat van 'belangeloze interesse', maar veelal 'literair-strategisch en ideologisch gemotiveerd'.¹⁴

Een staalkaart van nieuwe onderzoeksvragen

Het strekt tot aanbeveling ook voor de negentiende-eeuwse literatuur van de romantiek in het Zuiden de tendens van het Byronisme aan een breed opgezet tekstgericht onderzoek te onderwerpen. Zo kan worden aangetoond dat ook voor Ledeganck de poëzie van

Byron ‘[bijdroeg] tot het scheppen van een Nederlandse cultuurtaal in Vlaanderen.’¹⁵ Ledeganck ontleende fragmenten aan Byrons poëzie die als paratekst dienst doen (daarnaast zijn ook motto’s van Schiller, Bürger, Hugo, De Lamartine, Bilderdijk, Seneca e.a. opgenomen), en in de afdeling ‘Verspreide en nagelaten gedichten’ van *Dichtwerken* (1878) komen drie gedichten van Byron in vertaling voor.¹⁶ Ik haalde al eerder de passage aan waarin Mathijsen gewag maakt van de scholing van de Leidse studenten-dichters door vertalingen van romantici en hoe zij in hun poëzie en poëtica door het buitenland zijn gevormd. Op basis van een eerste verkenning van Ledegancks omgang met internationale bronteksten zet ik op grond van vier observaties wat mijn casus betreft enkele onderzoeksvragen op een rijtje.

1. Ledeganck studeerde Engels, later Duits en Italiaans, opdat hij de geprefereerde dichters in hun eigen moedertaal kon lezen en naar het Nederlands vertalen. Op 16 september 1827 berichtte hij: ‘ik [heb] de lier voor eenigen tijd aan den wand [...] gehangen en [zit] thans met eene hoogduitsche Spraakkunst in handen [...]. Binnenkort hoop ik U te kunnen zeggen welke schoonheden ik in Goethe, Schiller, Gessner enz. heb gevonden; maar de hemel geve dat ik in al die talen niet verwarre en op het laatst nog mijne moedertaal versta!’¹⁷ Bijna een jaar later schrijft Ledeganck in een brief (11 augustus 1828): ‘[Ik] moet [...] bekennen dat het zeker zeer moeilijk is om de schoonheden van een dichtstuk in eene vertaling even schoon overtebrengen [...]’.¹⁸ Eind jaren twintig van de negentiende eeuw heeft onze auteur zich dus toegelegd op vertaalwerk, op een moment dat hij het eigen scheidende werk bewust naar de achtergrond verschoof. Tot het corpus behoren populaire Franse liedteksten, teksten van Goldsmith en Byron, Hugo en De Lamartine, Schiller en Goethe, Hölty en Bürger.
2. In het onderzoek naar het Byronisme in Vlaanderen moet beslist *Zelfopoffering uit Menschenliefde* (genese: 1830) worden meegenomen, Ledegancks inzending voor een wedstrijd van de Tieltsse rederijkerskamer Het Roosjen. In drie epische dichtfragmenten reflecteert de auteur op heldhaftigheid en ondergang. Eerst worden de moed en zelfopoffering van Byron bewierookt, die als vrijwilliger van het vreemdelingenlegioen Griekenland ging bevrijden, en de vroege dood van de Engelse bard wordt als een offer voor grootmoedige inzet voorgesteld. In het tweede deel bezingt Ledeganck de helden die hun leven gaven voor de mensheid en het afsluitende deel brengt het manmoedige verhaal van zeven redders die de drenkelingen van twee vergane scheidende vergeefs in veiligheid proberen te brengen; vijf van hen verdrinken in de storm.
3. Kort na voordracht van dit lofdicht begon Ledeganck zijn vertalingen te publiceren, onder meer in het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje*.¹⁹ Het blad is een literaire/cultuurpolitieke institutie waarin de Gentse filologen van Groot-Nederlandse orangistische signatuur onder meer buitenlandse auteurs voor een gelijkgestemd Vlaams publiek van geleerden introduceerden. In 1834 verscheen deel 1 van *Zelfopoffering uit Menschenliefde* in dit literair jaarboek. De Gentse romantische dichters en taal-

geleerden creëerden met behulp van lofdichten, vertalingen en parateksten (in casu motto's waarin expliciet aan Byron en Schiller wordt gerefereerd) een normerend referentiekader waarbinnen zij hun eigen literaire productie profileerden en legitimeerden. Onze auteur sprak bij die gelegenheid over zijn 'enfants de ma muse' die 'veel invloed [hadden] op de artistieke ontwikkeling'. Op het ogenblik dat de lier aan de wand hing, tussen 1827 en 1833, schoolde hij zich door de lectuur van buitenlandse voorbeelden.

4. Wanneer Ledeganck door hard laueur zijn magnum opus *De drie Zustersteden* tot stand bracht, nadat hij in 1841 de *Code Civil (Burgerlijk Wetboek)* had vertaald en gedwongen door politieke omstandigheden het politieke actieprogramma moest opbergen, heeft hij de romantische poëzie uit het buitenland geenszins verwaarloosd. Byron en De Lamartine worden weliswaar niet meer genoemd, maar zitten duidelijk in die tekst verscholen. Vanuit strategische overwegingen bleef het blijkbaar productief Byron als ijkpunt van het strategisch repertoire op te voeren. Het spreekt voor zich dat de cultuurpolitieke lading (de betekenisgeving) vanaf die fase niet langer vanuit een louter taalflamingantisch referentiekader moet worden belicht. Als we proberen na te gaan op grond van welke motieven en opvattingen een actor in een institutionele handelingsrol (bijvoorbeeld als vertaler) betekenis en waarde toekent aan een tekst (gedichten van Byron), dan moeten we vóór *De drie Zustersteden* de cultuurpolitieke dimensie van het Groot-Nederlandse discours verdisconteren. De thematische bronnen die aanwijsbaar zijn in *De drie Zustersteden*, waar nog maar beperkt onderzoek naar verricht is,²⁰ kunnen worden gelezen tegen de achtergrond van het eigentijdse denken over culturele identiteit in een flamingantisch literair circuit (of subveld).

Het onderzoeksvoorstel van Sanders en Dorleijn om discursieve tekstanalyse en een institutionele benadering in samenhang te ondernemen biedt kortom een surplus voor de studie van mijn casus. Ook in de negentiende eeuw waren debatten en discoursen over nationale identiteit verweven met de productie van literatuur. Literaire teksten, zo stelt Sanders in het verlengde van Anne-Marie Thiesse en Joep Leerssen, werden beschouwd als expressie van 'de geest' of 'de ziel' van een 'volk'. Literatuur deed dienst om een identiteit te markeren, grenzen te trekken, een 'imagined community' (Anderson) tot stand te brengen.

We moeten ervan uitgaan dat Ledeganck als speler in het debat over Vlaamse identiteit zich bewust was van zijn positie, en overtuigd van de functie van literatuur bij die positiebepaling. En al deed hij daar geen expliciete uitspraken over, hij bewoog zich in een vaag gemarkeerde institutionele ruimte. Het is immers duidelijk dat '[h]et "unitaire" concept "Vlaanderen", als het territorium waarop mensen zich verenigd voelen omdat ze allemaal "Vlaams" spraken, [...] nog lang niet [bestond]'.²¹ Dat geldt uiteraard

ook voor de postoragistische periode en het territorium waar *De drie Zustersteden* is gecreëerd. Door tekstonderzoek vinden we sporen van een handelingspatroon of een gedachtegang. In *De drie Zustersteden*, zo toonde de Gentse hoogleraar Jozef Vercoullie een eeuw geleden al aan, is de aanhef van de ‘Ode aan Brugge’ – ‘Wie ooit een doode maget zag/Den eersten droeven stervensdag’ en ‘En ware ’t niet dat oog, verglaasd en onbewogen/En ware ’t niet die wang, met lijkwade overtogen’ – een vertaling uit Byrons gedicht ‘The giaour’ (1813). Het gedicht is door J.J.L. ten Kate integraal naar het Nederlands vertaald. Op dit eerste van de ‘oriëntaalse romances’ is de mythe van ‘The Vampyre’ gevestigd: ‘He who hath bent him o’er the dead/Ere the First day of death is fled’. En als het lyrische subject in de Antwerpse ode verwijst naar Rubens en zegt: ‘Zijn naam?... Men vraagt geen naam vereeuwigd voor heel de aard!’, dan is dat een letterlijke vertaling uit De Lamartines normdoorbrekende *Méditations Poétiques* (1820): ‘Son nom? Demandez à la terre...’.

Besluit

In het denken over culturele identiteit hadden taalflaminganten, net als hun Nederlandse generatiegenoten uit de romantische periode, behoefte aan ijkpunten. Bilderdijk, Beets en anderen in het Nederlandse literaire circuit waren uiteraard referenties – Ledeganck heeft trouwens kort gecorrespondeerd met Beets. Ook hún streven naar identiteit kreeg gestalte in literaire en niet-literaire teksten. Zij kenden hun bronnen en modellen particuliere poëtische en cultuurpolitieke betekenissen toe. Niet alleen de sociale ruimte waarin deze spelers actief waren en hoe die ruimte in instituties is georganiseerd leidt tot een pertinente onderzoeksvraag. Ook de functies van buitenlandse schrijvers en teksten in vertogen over literatuur en culturele identiteit vergen aandacht. In deze korte beschouwing heb ik een aanzet willen geven voor dit onderzoek naar het flamingantische referentiekader en het cultuurpolitieke denken in teksten van een actor in het Vlaamse literaire en (taal)politieke circuit.

Bijlage

Vertalingen door K.L. Ledeganck in *Verspreide en nagelaten gedichten* (1852)/*Dichtwerken* (1878)

Naast de titel van het gedicht, eventueel het jaartal dat onder het gedicht staat, worden de auteur van de brontekst en de paginering in respectievelijk *Verspreide en nagelaten gedichten* (1852)/*Dichtwerken* (1878) vermeld.

- 'Het Floers' (naar V. Hugo), 19-20/236-237
- 'Het lied van 't Maagdelijn' (naar A. van Hasselt), 39-40/245
- 'Nora's gelofte' (1846) (naar W. Scott), 41-42/246-247
- 'Het Slot des Bedelaars' (1842) (naar J. Reboul), 43-45/248-250
- 'Vrouwenliefde' (1844) (naar L. von Plönnies), 46-47/251
- 'Hans en Grietje' (naar L. Uhland), 56/261
- 'In een gebedenboek' (1840-1841) (naar V. Hugo), 57-58/262-263
- 'De begraaf van sir John Moore' (1845) (naar C. Wolfe), 63-64/269
- 'Het Graf' (1840) (naar K. von Eckartshausen), 65-66/270-271
- 'Het verstooten kind' (1845) (naar T. Bayly), 67-69/272-274
- 'Tevreden met weinig' (naar R. Burns), 82/286
- 'Schotsche zang' (naar W.H. Tweedie), 83/287
- 'Het eerste grijs haar' (1845) (naar T. Bayly), 84-85/288-289
- 'Stancen' (naar O. Goldsmith), 102-103/[ontbreekt]
- 'De gevangene van Chillon' (1841) (naar Byron), 86-100/290-303
- 'De bloemen en de sterren' (naar A. van Hasselt), 104/307
- 'Romance' ([Anoniem]), 105-106/308-309
- 'Volt den beker nog eens!' (1840) (naar Byron), 111-112/315-316
- 'Zeer treurige ballade. Op de belegering en inneming van Alhama' (1841) (naar Byron), 113-117/317-321
- 'Het kind des velds en het kind der stad' (naar J. Cunningham), 126-129/329-332
- 'De ontmoeting' (1846) (naar F. Schiller), [ontbreekt]/333-334
- 'Des zeemans kind aan zijne moeder' (naar Miss Landon), 132-133/337-338

